

Rósa Jánosné

Hogyan lehet a történelem és társadalomismeret tanítása során a tanulók előítéletes gondolkodásának csökkentésére törekedni?

Napjainkban fokozódik az előítéletesség, a válság hatására megindult a bűnbak-képzés, nő a cigányellenesség, ismét erősödik az antiszemitizmus. Intézményeink kiüresednek. Érzelmi és politikai kultúránk deficites, nehezen viseljük a mindennapokat. Mindezek a jelenségek ellentétesek a pedagógusok nevelési céljaival. Mit tehet egy olyan tanár, akinek épp e jelenségek megértetése a feladata? A szerző saját tapasztalatai alapján állította össze kollégái számára a magyarországi cigányság történetére és mai helyzetére vonatkozó bibliográfiát. Segítségére voltak a rendszerváltozás óta megjelent plurális szemléletű, a nyílt társadalmat értéknek tartó tan- és segédkönyvek. Például szolgált a holokauszt és az antiszemitizmus tanítása tárgyában megjelent nagyszámú irodalom.

ALAPOZÁS, OSZTÁLYKÖZÖSSÉG

Az új, kompetencia-központú követelményrendszer kedvező feltételeket teremt a diákok tudatosabb szocializálására. A belépő osztályok emberi minőségen, teljesítményen alapuló, toleráns légkört két-három pedagógus céltudatos, tartós, összehangolt munkával érheti el. A tanulók minden korosztályában ki kell alakítani az egymásért való felelősség tudatát. Csak az ily módon formálódó közösségekben érhet célt a tolerancia értékét felismertető törekvésünk. Az a tanár, aki ismeretlenül cseppen egy kevésbé tudatosan formált vagy inkább tekintélyvel működő közösségbe, munkája során nem számíthat a diákok empatikus készségének mélyülésére, szociális érzékenységének növekedésére.

Társadalomismeret

A belépő 5. osztályban a Sallai–Szekszárdi–Jakab: Társadalomismeret I. Emberi kapcsolatok (Független Pedagógiai Intézet, 2003) és a hozzá tartozó tanári segédkönyvre támaszkodva értem el sikeres alapozást. Nélkülözhetetlenek tartom a Szabályok és normák, az Azonosság – másság (benne: sztereotípiák, előítéletek), az Együttműködés, versengés, a Konfliktusok fejezetek feldolgozását. Segítséget kaptam az osztályfőnöktől és a magyartanártól. A gyerekekkel csoportmunkában dolgoztunk, közösen alakítva ki az értékelés szabályait. Nagy sikert aratott a tematika és a módszer is. Szülői fogadóórán sok elismerést kaptam.

Az előítéletek tárgyalásakor például célravezető lehet felütni, megvitatni az Értelmező szótár cigány címszavát. Így könnyen találkozunk azzal a kérdéssel, hogy *ki a cigány*. A tanár eligazodásához, valamint a szakirodalomban folyó vitáról tömör összefoglalót ad Köllő János a BUKSZ 2000 téli számában (Kertesi Gábor – Kézdi Gábor: A cigány népeesség Magyarországon. Dokumentáció és adattár).

A cigányságról szóló ismeretek átadása a történelem tantárgyon belül

Tapasztalhatjuk, hogy ha a zsidóság történetével csak a holokauszt kapcsán találkozik a tanuló, kevés empátiával tekint a katasztrófára. Nem elég az ókor anyagában tárgyalni a zsidó nép és vallás történetét, be kell mutatni a keresztes háborúk alatti pogromokat (Stefany–Bíró–Lőrinc: *Történelem 2. AKGA JUNIOR*, 2001, 20.), a Buda ostromát követő borzalmakat (Bihari Péter: *A Nyugat felemelkedése. A befejezetlen múlt 3.* Műszaki Kiadó, Budapest, 2002, 181.), az Eötvös József-féle emancipációt és így tovább.

Ha ugyanezt a történetiséget követjük, akkor Magyarország népeinek sorában megtaláljuk a török (iszlám) elől menekülő népek között a cigányokat. A török időkben életmódjuk nem állt messze a végvári vitézekétől. A többségi társadalom és a cigányok közti konfliktusokról a felvilágosult abszolutizmus korából értesülünk. Nagy gondot kell fordítani a középkori nemzet fogalmának és a polgári nemzetfogalomnak a megkülönböztetésére. A már idézett Stefany–Bíró–Lőrinc-tankönyv 119. oldalán található a legjobb középkori nemzetfogalom-magyarázat. Böven olvashatunk az interneten József főhercegről és a romákról a *História* 1997. 2. számában. Az 1893-as népszámlálási adatok feldolgozásából született a tanításban legjobban használható tanulmány: Kozák Istvánné *A cigányok a társadalmi munkamegosztásban* című munkája (Magyarország társadalomtörténete I. A reformkortól az első világháborúig. Szöveggyűjtemény 2. kötet, 250.).

A 20. század már könnyebben nyomon követhető. A cigányokat is érintő holokauszt után 1945-ben kimaradtak a földosztásból, majd a szovjetizálás, a magántulajdon és a piacgazdaság felszámolása megszüntette a falusi munkamegosztásban betöltött szerepüket. A nagyipar képtelen munkaerőpiacából a rendszerváltás után estek ki a cigányok tömegei. Kovács István – Kovácsné Bede Ágnes 12. osztályos történelemtankönyve szerint (271.): „A munkanélküliség 1993-ra csaknem 14%-ra nőtt. Különösen magas volt ez az arány a cigányság körében, ahol elérte az 50%-ot.”

Újságokból, hetilapokból, folyóiratokból értesülünk az Európai Parlament képviselőinek cigánysággal kapcsolatos problémáiról. A magyarországi cigányság helyzete több ponton eltér a jórészt vándor életmódját máig fenntartó nyugati társaiétól. A jogállam törvényi kereteinek megteremtése lehetővé tette a cigány önkormányzatok létrehozását. A kisebbségi ombudsman feladata érvényre juttatni a törvényeket, de nem tudja a mélyszegénységet és a kirekesztettséget enyhíteni. Nyugaton az iskoláért küzdenek, nálunk a rendszerváltás legnagyobb veszteségeként sokan újra szegregáltak. Létrejött romológia szak, gimnázium és középiskolai kollégium. Készült szótár és bibliafordítás. A tehetséges cigányzenész-dinasztíák gyermekei, elvégezve a Zeneakadémiát, a világ legrangosabb zenekaraival szerepelnek.

Mindez a nyugatitól eltérő kulturális közegben. Ha végignézzük a magyarországi többségi társadalom és benne a cigányság történetét, látható, mely korszakokban miért éleződött ki a köztük lévő ellentét, és mikor javultak a két nép kapcsolatai. Bemutatható, hogy a kapcsolatok alakulása változó, így javítható is.

AJÁNLÁS TÖRTÉNELEM- ÉS TÁRSADALOMISMERET-TANÁROKNAK A CIGÁNYOKKAL KAPCSOLATOS ISMERETEK TANULMÁNYOZÁSÁHOZ

KÖZÉPISKOLAI HASZNÁLATRA KÉSZÜLT KÖNYVEK

DUPCSIK CSABA – REPÁRSZKY ILDIKÓ: *Történelem IV.* Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2003, 2005, 120., 148., 234–236., 285.

DUPCSIK CSABA – REPÁRSZKY ILDIKÓ: *Történelem IV. XX. század.* Forrásgyűjtemény képességfejlesztő feladatokkal. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2001, 2005, 115., 260–261.

DUPCSIK CSABA – REPÁRSZKY ILDIKÓ – UJVÁRI PÁL: *A globális világ felé.* A befejezetlen múlt 6. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2001, 106., 298.

JAKAB GYÖRGY: *Történelmi szó- és képtár.* Alternatív Közgazdasági Gimnázium Alapítvány, Budapest, 1993, 204.

KOVÁCS ISTVÁN – KOVÁCSNÉ BEDE ÁGNES: *Történelem 10. osztály.* Pedellus Tankönyvkiadó, Debrecen, 2002, 241.

LŐRINC LÁSZLÓ: *Felvilágosodás és forradalom.* AKG kiadó, Budapest, 1996, 97.

SZITA SZABOLCS: *Tények, adatok a cigányok háborús üldöztetésének (1939–1945) tanintézeti feldolgozásához.* Magyar Auschwitz Alapítvány – Holocaust Dokumentációs Központ, Budapest, 2000.

TRENCSÉNYI BORBÁLA – TRENCSÉNYI LÁSZLÓ: *Cigány irodalom – magyar irodalom.* In *Nézőpontok, motívumok.* Szerk.: Fenyő D. György. Krónika Nova Kiadó, Budapest, 2001, 421–446.

TÁRSADALOMTÖRTÉNETI EGYETEMI TANKÖNYVEK

FOKASZ NIKOSZ – ÖRKÉNY ANTAL (szerk.): *Magyarország társadalomtörténete 1945–1989.* 2. kötet. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2000, 430–441.

GYÁNI GÁBOR (szerk.): *Magyarország társadalomtörténete II. 1920–1944.* Szöveggyűjtemény. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995, 351–358.

GYÁNI GÁBOR – KÖVÉR GYÖRGY: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig.* Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 146., 150., 213–214.

KÖVÉR GYÖRGY (szerk.): *Magyarország társadalomtörténete I. A reformkortól az első világháborúig.* Szöveggyűjtemény 2. kötet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995, 350–353.

VALUCH TIBOR: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében.* Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 83–86.

VALUCH TIBOR: *Magyar társadalomtörténeti olvasókönyv 1944-től napjainkig.* Argumentum Kiadó – Osiris Kiadó, Budapest, 2004, 283–313.

JOGI, JOGTÖRTÉNETI SZAKMUNKÁK

Beszámoló a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának tevékenységéről. Országgyűlési Biztosok Hivatala, Budapest (évenként megjelenő kiadvány).

MAJTÉNYI BALÁZS (szerk.): *Lejtős pályán.* Antidiszkrimináció és esélyegyenlőség. L'Harmattan, Budapest, 2009.

MEZEY BARNA (szerk.): *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422–1985.* Kossuth Kiadó, Budapest, 1986.

POMOGYI LÁSZLÓ: *Cigánykérdés és cigányügyi igazgatás a polgári Magyarországon.* Osiris Kiadó, Budapest, 1995.

EGYETEMES TÖRTÉNETI ÖSSZEFOGLALÓK

FRASER, SIR ANGUS: *A cigányok*. Osiris Kiadó, Budapest, 1996.

PRÓNAI CSABA (szerk.): *Cigány világok Európában*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2006.

NÉHÁNY FONTOS SZOCIOLÓGIAI MUNKA

A cigányok Magyarországon. A roma népesség helyzete címmel 1997. november 19-én rendezett konferencia előadásai alapján összeállította Kemény István. MTA, Budapest, 2001.

BABUSIK FERENC: *Az esélyegyenlőség korlátai Magyarországon*. L'Harmattan, Budapest, 2005.

CSEPELI GYÖRGY: *A nagyvilágon e kívül... Nemzeti tudat és érzésvilág Magyarországon 1970–2002*. Józsefvárosi Könyvtár Műhely, Budapest, 2002.

FEISCHMIDT MARGIT – NYÍRI PÁL (szerk.): *Nem kívánt gyerekek? Külföldi gyerekek magyar iskolákban*. MTA, Budapest, 2006.

FORRAY R. KATALIN (szerk.): *Ciganológia – Romanológia*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2000.

FORRAY R. KATALIN (szerk.): *Magyarországi cigány/roma közösségek*. PTE BTK, Pécs, 2008.

KEMÉNY ISTVÁN – JANKY BÉLA – LENGYEL GABRIELLA: *A magyarországi cigányság 1971–2003*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2004.

SZEREPJÁTÉKOK KÉSZÍTÉSÉHEZ

BEN JELLOUN, TAHAR: *A rasszizmus, ahogy a lányomnak elmagyaráztam*. Ulpius-ház, Budapest, 2003.

FENYŐ D. GYÖRGY (szerk.): *Nézőpontok, motívumok*. Krónika Nova Kiadó, Budapest, 2001. 446.

KALLA ÉVA – SOPRONI ÁGNES: *„Írják le a sóhajtásomat!” Milyen lehet cigánynak lenni? Interjúk*. Magvető Kiadó, Budapest, 1997.

KARDOS PÉTER – NYÁRI GÁBOR: *Cigánylabirintus*. Jonathan Miller Kiadó, Budapest, 2004 (Empatikus készséget fejlesztő szerepjáték).

NAGY ATTILA – PÉTERFI RITA (szerk.): *Hídszerepek: Cigány integrációs kérdések*. OSZK – Gondolat Kiadó, Budapest, 2008.

Nyócker. Animációs film. Rendező: Gauder Áron; forgatókönyv: Orsós László Jakab, Nagy Viktor.

SZÁRAZ MIKLÓS GYÖGY: *Cigányok: Európa indiánjai*. Helikon Kiadó, Budapest, 2007.

SZITA SZABOLCS: *Tények, adatok a cigányok háborús üldöztetésének (1939–1945) tanintézeti feldolgozásához*. Magyar Auschwitz Alapítvány – Holocaust Dokumentációs Központ, Budapest, 2000, 116., uo. Filmlemez: 110.

A TÉMA BEFOGADÁSÁT SEGÍTŐ TÁRSADALOMISMERETI ALAPOZÁSHOZ

CZIKE KLÁRA – CSIZMADY ADRIENN – LIGETI GYÖRGY – RÓZSAVÖLGYI ADÉL: *Minden másképp van*. Társadalomismereti tankönyv. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2004.

FALUS KATALIN – JAKAB GYÖRGY: *Erkölc és jog*. Társadalomismeret 2. AKG Alapítvány, Budapest, 2000.

GÖNCZÖL ENIKŐ: *Én és a politika? Állampolgári ismeretek 13–15 éveseknek*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999.

GÖNCZÖL ENIKŐ: *Én és a többiek*. Társadalomismeret 13–15 éveseknek. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2005.

HÍDVÉGI BALÁZS (szerk.): *Kézikönyv a demokrácia oktatásához*. Civitas Egyesület, Budapest, 2002.

LÁNYI ANDRÁS – JAKAB GYÖRGY: *Erkölcsei esettanulmányok*. Ember és társadalom. Független Pedagógiai Intézet, Budapest, 2004.

SALLAI ÉVA – SZEKSZÁRDI JÚLIA: *Emberi kapcsolatok 1*. Tanári kézikönyv. AKG, Budapest, 1999.

SALLAI ÉVA – SZEKSZÁRDI JÚLIA – JAKAB GYÖRGY: *Emberi kapcsolatok*. Társadalomismeret 1. Független Pedagógiai Intézet, Budapest, 2003.